

Karel Vorovka

### Česká náboženská chudoba

(Ruch filosofický 2, 1922, č. 1, s. 8-13, č. 2-3, s. 7-13)

Je velmi nesnadno říci, v čem spočívá náboženský majetek národa, v čem náboženské bohatství, a v čem chudoba. Při nesmírné složitosti života náboženského měl by se odhad provést pomocí statistiky, sociologie, historie, estetiky, filosofie, teologie. (...) Odhad, kterého se zde odvažuji, činím z hlediska filosofického, a jde mně o naše spisy teologické a filosofické. Dříve však považuji za nutno nezamlčet, že kromě naší tragické historie a kromě všech živoucích a nábožensky cítících našich srdcí, největší náboženské bohatství vidím v našem krásném písemnictví, a to i tam, kde pravdivě ukazuje naši náboženskou chudobu. (...) V naší krásné literatuře *opravdu je veliké náboženské bohatství*, které jistě nezůstane nezúročeno.

A jak je tomu s naší literaturou teologickou a filosofickou? Pohlédněme především na produkci katolickou. Ať již čtu teologická učená díla profesorů teologické fakulty nebo se probírám ročníky katolických revuí či se ohlížím po literární tvorbě, nevidím než věci v nejlepším případě prostřední, mnohem více však podprostřední. K oné intelektuální a citové výši, již se může právem honosit katolictví francouzské, má naše katolictví ještě velmi daleko.

Také u českých evangelíků jsou dosavadní literární výsledky a umělecké pokusy celkem vzato chudé. Uvážím-li však početně malé poměry, z nichž tvoření vyrůstalo, a setkávám-li se napořád v české církvi bratrské s lidmi výborně a moderně vzdělanými nabývám víry, že tento strom přinese ještě vzácné ovoce. Nespokojenost s výsledky stávajícími ve vlastních řadách bude zárukou, aby nepronikla hniloba ke kořenům tohoto kmenu.

Pokud se týče církve československé, jde o prvé počátky hnutí, u jehož kolébky stojí ideová nejednotnost a chudoba, připomínající nedomyšlenost utrakvismu. Na počátku války se však ukázalo, že někdy lid rychleji a správněji najde první orientaci, než složitě uvažující politikové, a cosi obdobného snad je možno i ve věcech náboženských. Proto považuji za správné to stanovisko, jež k církvi československé zaujal R. I. Malý ve své knize *Akord motivů náboženských a sociálních*.

Pro *všechny* naše církve považuji však za nejvyšš důležité, aby *vývoj* k novým náboženským statkům i *rozvoj* odvěkových náboženských potencií povzbudili *usilovným studiem filosofie*.

Mezi různými filosofickými směry – teologu třeba je znát všechny – jsou ovšem některé, jež buď náboženskost docela hledí z mysli člověčenstva odstranit, aneb alespoň svým jednostranným psychologismem a sociologismem ji uvádějí na písčnou poušť, na níž nelze učinit kroku. Ku prohloubení náboženskosti mohou přede všemi jinými přispět takové filosofické soustavy, které zasluhují názvu *teismus*. Aby nepovstala hádka o slovo a nebylo mně vyčítáno, že přeceňuji katedrovou filosofii, uvádím jako příklad teismu velmi mocně působícího jména dvou amerických filosofů: *William James* a *Josiah Royce*.

Ted' však položím otázku, jež nás zavede k jádru mých úvah. Máme v české filosofii zastoupen nějaký důsledně domyšlený a do podrobností propracovaný *teismus*?

Máme Masaryka, teistu věřícího v osobního boha a v nesmrtelnou duši, který však nám nechtěl nebo nemohl vybudovat celou teistickou svatyni. Co tu říkám, nebudiž považováno za domýšlivou výtku! Musil bych se vyšplhat na ramena filosofických velikánů, abych mohl Masarykovi vytýkat, co psát měl a co neměl. Uznávám hluboké vnitřní i vnější důvody, jež Masaryk naznačuje slovy: „V otázkách celkového názoru na svět, v otázkách o posledních věcech člověka není ovšem a nemůže být kompromisů. Není zvykem mým o věcech těch mnoho mluvit a víru svou házet na pospas našeho liberalismu a klerikalismu a proto jen prostě opakuji, že jsem rozhodný odpůrce materialistického názoru na svět.“ [Česká otázka, odst. 90.]

Masaryk učinil velmi mnoho tím, že od počátku [Der Selbstmord als sociale Massenerscheinung der modernen Civilisation, 1880] svojí činností po celý život vždy důrazně prohlašoval potřebu a nutnost náboženské víry pro jednotlivce i pro společnost. Ačkoliv se musil namáhavě osvobodit od katolictví, přece jen nepropadl osudu tak mnohých, aby uvázl na pouhé negaci. V době, kdy ze všech stran byly teismu podráženy nohy vzrůstajícím materialismem, monismem, pozitivismem atd., v době té bylo potřebí zvláštní pronikavosti, duševní neodvislosti a osobní odvahy, aby filosof požadoval *náboženské* doplnění a dovršení světového názoru. (...)

*Neurčitost*, kterou Krejčí vytýká slovům Masarykovým, postihuje dle mého mínění zčásti také ony výroky, kde Masaryk odhaluje svoji víru v osobního boha a v nesmrtelnost duše. Obráží se tato neurčitost v náboženské nevyhraněnosti Drtinově a poskytla Krejčímu příležitost, aby se v témž pojednání pokusil přejinačit Masaryka z idealisty na pozitivistu! Krejčí chtěl s Masarykem usmlouvat jen dvě podřadné věci, *totiž osobního boha a nesmrtelnost duše!* (...) Krejčí ve své snaze převést Masaryka k pozitivismu podceňoval tu velikou nesnáz, že Masaryk činí podstatný rozdíl mezi náboženstvím a mravností. (...)

Pamatuji se ještě na jiné místo z Masaryka, kde se zcela jasně říká, že pravý poměr člověka k člověku sub specie aeternitatis může být nalezen teprve poměrem člověka k bohu!

Právě tento poměr člověka k bohu, právě to, co dle dávné definice Lactantiovy je podstatou náboženství, právě to, co z panteismu nebo deismu činí teismus, tento esenciální náboženský činitel pořád ještě není v naší české filosofii promyšlen a dosti jasně formulován. Řekněme si tedy upřímně pravdu: *V této věci jsme chudí.*

Bylo tomu dříve jinak? Nikoli! Je to náš starý nedostatek. Poslyšme, co praví A. Denis o Husovi: „Čechové od první chvíle pozbyvše svého vůdce, který spíše stkvěl se ctnostmi mučedníka nežli duchem zakladatele náboženství, nepoznali ani nepřijali nikdy logických důsledků své smělosti.“ [Denis, Konec samostatnosti české, s. 8.]

Ano, rozumná důslednost, rozumová, metodická a systematická průbojnost myšlenky, to chybělo vždy naší teologii i teognósi. Považme jen, že Hus filosoficky obsahoval méně než Wiclef, a že Wiclef filosoficky mnoho neznamenal! Chelčický byl duch mnohem původnější než Hus, ale právě jako Hus a za tehdejších poměrů zcela přirozeně, mnohem více dbal o poměr člověka k člověku než o poměr člověka k Bohu. Je sice pravda, že křesťanství, předpisujíc pro všechny stejnou dráhu ke spáse, velmi omezovalo volnost samostatného, přímého, osobního vztahu k Bohu a vylučovalo právě to, co dle M. Broda je vynikajícím přívrstvem židovství. Avšak když už Hus a Chelčický mysleli svobodně, proč užíli myšlenkové svobody skoro výhradně k řešení problémů, jež bychom mohli nazvat organizačními, popřípadě socializačními? – Patrně byli k tomu nuceni neodkladným nátlakem okolností a nemohli jednat lépe; že však takovýto nátlak zatěžuje naše nejlepší lidi, to je naše škoda.

Je mně tu upřímně doznat, že Němec, mistr Jan Eckhart, který také několik roků řídil obnovu dominikánských klášterů v Čechách (1307-1311), působí na mne jak nábožensky tak filosoficky více než Hus. Hus byl posilován ve svých ideách hnutím novoaugustinským, ale Eckhart šel i k novoplatonským pramenům Augustinovým. Hus dává nám především příklad mravní, jak máme jednat, majíce své náboženské přesvědčení. Toužím-li však naplnit svoji mysl obsahem, který by mohl se stát předmětem mojí víry, půjdu pro obsah spíše k Eckhartovi než k Husovi.

A jak u Komenského? Maje sám ve své porouchané lampě bídě blikající plamének, mohu snad zpupně tvrdit, že světlo, které zářilo v temnotách Komenskému, ztrácí se v záři našich půlwattovek? Popíral bych tím prostě sílu evangelia – a toho se přece neodvážím, i když se za křesťana nepovažuji. Zamýšlím se však nad faktem, že sice pod jménem Komenského spojujeme se v rozmanitá těžarstva na exploataci bohatého dědictví, že však

utřídění rudy zaměstnání jsou ponejvíce, kteří dle svého světového názoru nutně považují náboženský základ Komenského za vrstvu jalového kamení. Zato nemohou popřít, že filosoficky znamenal Komenský mnohem více než Hus nebo Chelčický. Ale přetížen jsa úlohami, z nichž každá jediné sama o sobě byla by lidi mého filigránského typu proměnila v absolutní nicky, nedopracoval se filosoficky takové jasnosti, jako jeho světoví současníci Descartes nebo Malebranche. [Zde je mně připojit dvě poznámky. – Doufám, že dr. K. Čapek uchystá sbírku esejí, která by také obsahovala jeho znamenitou paralelu mezi Descartem a Komenským, skeptickou střízlivostí jednoho a mystickými prognózami druhého. – Zakotvit filosoficky a nábožensky v kartesianismu, tuto myšlenku R. I. Malého, považují za hodnu největší pozornosti.] Komenský je příliš zaměstnán poměrem člověka k člověku, organizuje církev, společnost, vědu, školu.

Nedovedu posoudit, zda-li může česká církev bratrská ve 20. století navázat nábožensky přímo na Komenského. Že však filosofický teismus musí hledat opory docela jinde, to považuji za jisto. Po této stránce vždycky jsme byli chudí a dosud jsme chudí.

Zase znovu každému z nás hrozí odvěký osud, že se budeme více starat o organizaci církví než o vlastní náboženské obohacení a prohloubení. Že budeme hledat poměr člověka k člověku, nedbajíce o poměr k Bohu. Že za přístup do církví budeme ochotně platit svojí individualitou, falešně se domnívajíce, že za malý vklad – opravdu malý! – získáváme mnoho. Naše náboženská povážlivě schyluje k svatouškovskému altruismu, který stále hledí na druhého a hlídá druhého, zda-li jeho způsoby dobře zapadají do předepsaných církevních a sektářských manýr. I v náboženství je třeba egoismu. Nestaneme se náboženskými, dokud *pro sebe* nepocítíme potřebu náboženské podpory.

Potřebujeme Boha k životu i k smrti. Jsme potřísněni všemi hříchy a nepravostí zapsaly se trvale do našeho organismu; hnusíme se sami sobě a vědouce, že nelze odčinit, co jsme spáchali, nemáme odvahy věřit ve své obrození. V tu chvíli pestrá společnost sebevrahů začne se o nás ucházet. Na každém kroku, na ulici i na mostě, ve dne i v noci vnucuje nám své sugestivní a důmyslné reklamní obrázky. Ani církev nabízející rozhřešení, ani církev svolávající trest na hlavu hříšníka nezadržely by nás, kdybychom nevěřili, že Bůh poskytne nám dokonalejší spravedlnost, než jakou sami si chceme dát.

Jsme slábi a bezmocni, naše úsilí se láme o cizí hloupost i zlobu a o naši vlastní křehkost. Žádná církevní organizace neopatřila by nám základní podmínku životní, totiž naději, kdyby mezi námi a Bohem zůstal věčně stát člověk.

Docela sami odejdeme z tohoto světa, i kdyby celá církev se modlila u našeho smrtelného lože. Stává se ovšem, že umíráme společně a v celých hekatombách. Paluba života

neodvratně se s námi potápí do ledového oceánu smrti. Člověk je stále člověku vlkem a to i uvnitř církví a organizací. Zjevně i tajně zápasíme o místa v člunech, které se s námi i s našimi dětmi neodvratně také potopí. Jediné náboženství jakožto vztah k Bohu může způsobit, abychom v slavnostním okamžiku blížící se společné smrti potlačili bestialitu a zapěli s cestujícími tonoucího Titanicu: „Blíž k Tobě, Bože!“